

КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ І.І. ОГІЄНКА

Розкривається місце і значення краєзнавчих студій в епістолярній спадщині І.І. Огієнка. Висвітлюється роль "малої батьківщини" у його науковій та культурно-освітницькій діяльності.

На тлі процесів державотворення огієнкознавству належить почесне місце. Наукова спадщина на-шого видатного земляка, хоча і з великим запізненням, повертається до широкого загалу. У цьому культурно-освітньому процесі важливе місце посідає дослідження всіх аспектів епістолярної спадщини І.І. Огієнка, у т. ч. його краєзнавчих студій, що заклали міцний фундамент становлення його як вченого і культурно-просвітницького та релігійного діяча.

Ще у 15-річному віці І. І. Огієнко, будучи учнем Київської військово-фельдшерської школи, у петербурзькому часописі "Сельский вестник" опублікував краєзнавчу розвідку "Местечко Брусилов. Как живут крестьяне" [1]. То була перша друкована праця майбутнього вченого-українознавця — перше його правдиве і зболене слово про несправедливо тяжку долю свого народу [2:18].

Краєзнавча тематика хвилювала І. Огієнка й далі, коли став студентом Київського університету св. Володимира [3:78-81]. Він опрацьовує велику кількість архівних матеріалів, зокрема архіви Воскресенської та Вознесенської церков у Брусилові. "Ввиду того, что жизнь таких заброшенных уголков, каким является Радомышльський уезд, в литературе освещена мало, мы решаем хоть отчасти коснуться одной из отраднейших сторон церковно-общественной жизни XVIII в...", — пише Огієнко у короткому вступі до нарису про історію Брусилівської Свято-Воскресенської замкової церкви [4]. У колі науково-краєзнавчих інтересів дослідника — історія освіти, братств, медицини рідного краю. Поспіл з-під його пера народжуються історичні нариси про Брусилівську братську школу, Брусилівський братський шпиталь, Брусилівське церковне братство[5]. У багатьох звичаях брусилівців пильне око Огієнка вбачає залишки традицій церковних братств, як, скажімо, варіння меду на релігійні свята, колядування на Різдво на користь церкви, звичай саме парубкам нести у процесіях хоругви і хрести. Характерною рисою І. Огієнка-краєзнавця є максимальне використання різноманітних архівних і літературних джерел. Він докладно аналізує назви містечок, сіл, річок, урочищ та пов'язані з ними перекази. Йому належать унікальні світлини Воскресенської та Вознесенської церков у Брусилові, їх іконостасів. Ці рідкісні світлини краєзнавець-дослідник Огієнко встиг видрукувати у своїй книзі "Українська культура", перше видання якої побачило світ у 1918 році [6]. Завдяки дослідникові сьогодні ми можемо скласти уявлення про зовнішній і внутрішній вигляд цих архітектурних пам'яток, знищених в роки тоталітаризму.

Ообливу увагу І. І. Огієнко звертає на стан освіти в краї. Він з гордістю відзначає, що у XVII-XVIII ст. школа була майже у кожному селі України. І у зв'язку з цим з вдячністю згадує відомого польського просвітителя Тадеуша Чацького, який на початку XIX ст. був головним попечителем шкіл Київського учбового округу, до якого входила й Волинь.

У науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка збереглася в єдиному примірнику унікальна книга І. Огієнка "Містечко Брусилів та його околиці. Історичний нарис". Під шкіряною оправою, на цупких жовтих аркушах паперу рукою автора акуратно наклеєні рівними колонками вирізки з повітової газети "Радомышлянин", де протягом 1913 р. друкувалися його краєзнавчі розвідки [7:25]. Нарис викликав великий інтерес читачького загалу, про що свідчать відгуки, видрукувані на сторінках "Радомышлянина", а також листи, адресовані Огієнкові. Зокрема, читачі його просили написати подібний нарис й про Радомишль[8]. Іван Іванович, переїхавши до Києва, не забував про рідний Брусилів. У 1916 році при його сприянні відкривається на батьківщині Вище початкове училище, яке він підтримує не тільки коштами, а й допомагає у комплектуванні бібліотеки книжками. Вдячні земляки обрали Огієнка почесним куратором нової школи. Проте подальші події внесли свої корективи в життя І. Огієнка, як і в життя багатьох мільйонів українців. Можна з великою ймовірністю стверджувати, що якби обставини не примусили вченого залишити Батьківщину, то в рідній Україні він обов'язково був би у числі визначних лідерів і організаторів краєзнавчого руху, стояв би біля керма духовного становлення України. Та примхлива доля розпорядилася по-іншому. Перебуваючи в європейській еміграції, а згодом і в Канаді, І. Огієнко й надалі надавав великого значення краєзнавчим розвідкам, присвяченим історії, культурі, книгодрукуванню в рідній Україні, зокрема Волині.

Серед ґрунтовних публікацій І. І. Огієнка вирізняються такі, як "Українська Пересопницька Євангелія 1556 року" та "Українська Житомирська Євангелія" [9]. Дослідник вказував на точне місцезнаходження останньої, подав загальну характеристику пам'ятки, здійснив традиційний аналіз мови її тексту, додав церковно-слов'янсько-український словничок, укладений на основі аналізу лексики Житомирського Євангелія. Дослідник відзначив зв'язок між Пересопницьким і Житомирським Євангеліями, висловлюючи думку, що останнє є "не просто відпис Пересопницького Євангелія, а свідомо переробка його", тобто не копія, а список.

Серцевиною всього Огієнківського книгознавства відзначається ґрунтовне дослідження "Історія Українського друкарства" (1925), в якому викладено струнку систему фактів, знань і поглядів про історію друкарства у різних регіонах України. У нарисі "Початок книгодрукарства в Уневі" (1926) автор доводить, що першою книжкою уневської друкарні був "Псалтир" (1652), а не "Пречестный Акафист" (1660). Водночас вчений стверджує, що уневське друкарство заснував не Варлаам Шептицький, а Арсеній Желоборський значно раніше 1660

року. Надзвичайно великий краєзнавчий інтерес являє стаття І. Огієнка "Дерманська друкарня: історико-літературний нарис з культурного життя Волині" (1925).

За рубезжем Огієнко здійснює титанічну працю, переклавши українською Біблію. Неперевершений внесок вченого – його "Етимологічно-семантичний словник української мови" в чотирьох томах.

Серед багатьох краєзнавчих розвідок з історії України, які належать невтомному працелюбцю, заслуговують на увагу дослідження, присвячені періоду визвольної війни українського народу, зокрема "Політична праця Богдана Хмельницького" (Париж, 1947), "Українська церква за Богдана Хмельницького" (Вінніпег, 1995).

У канадський період життя вченого побачили такі фундаментальні праці, як "Словник Шевченківської мови", "Етимологічно-семантичний словник української мови" у 4-х томах, "Дохристиянські вірування нашого народу", "Слово про Ігорів похід", "Князь Острозький та його культурна праця" та багато інших. А взагалі коло інтересів І. Огієнка було неосяжним, число наукових праць – величезним.

З 1961 р. І. І. Огієнка було обрано почесним головою Товариства "Волинь" та Інституту дослідів Волині, що були організовані вихідцями з Волині у Вінніпезі. Саме цим інституціям вчений заповів виключне право на видання і перевидання всіх своїх творів. Спадщина вченого охоплює більше ніж 2000 праць: книжок, монографій, словників, статей, історико-краєзнавчих нарисів, розвідок, науково-популярних статей тощо.

Дослідникам ще належить по-справжньому відкривати для себе і вивчати цінну наукову, в тому числі й краєзнавчу, спадщину велета української національної культури. Ознайомлення професора Києво-Могилянської академії Ю. А. Мицика з архівом І. І. Огієнка у Вінніпезі 1999 р. дає підстави зробити висновок, що творча спадщина вченого зберігається на належному рівні. За це насамперед слід дякувати магістру Консисторії Української Православної Церкви у Канаді Володимирі Сеньчуку, який зробив зручну систему зберігання архіву митрополита та уклав його опис. Побіжний огляд описів, проведений Ю. А. Мициком, свідчить, що значну частину праць вченого досі ще не введено в науковий обіг. Залишається сподіватися, що з часом цей безцінний архів повернеться в Україну і буде опублікований [10:260-274].

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що, незважаючи на більш ніж півстолітню відірваність І.І. Огієнка від рідної домівки, його по праву слід вважати одним із фундаторів краєзнавства Волині, Київщини та Поділля ХХ ст. Методологічні засади вивчення рідного краю, закладені ще наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. в "український" період його життя, І. І. Огієнко з гідністю проніс через терни і віхоли європейського та канадського періодів життя, зберігаючи любов до рідної землі, до України, віру в її майбутнє. Як заповіт звучать сьогодні слова митрополита Іларіона, виголошені ним у далекому Вінніпезі 1947 року: "Немає в людини нічого милішого над свою Батьківщину, над свою рідну землю. Де хто народився, де провів свої безтурботні дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя. А хто змушений буває відірватися від своєї рідної землі, той мріє завжди про неї, як про святість найбільшу. І багато людей, помираючи на чужині, просять покласти їм у домовину бодай грудочку рідної землі..."

Рідний народ наш займає свою рідну землю, і цю землю ми зобов'язані любити всією душею й берегти її всіма силами. Бо ж рідна земля — це те найкраще й наймиліше, що тільки має окрема людина чи окремий народ. Щастя народові, його добре життя й розвиток — тільки на рідній землі. Рідна земля ніколи не забувається, а туга за нею все збільшується, коли нас доля заносить далеко й надовго від неї. Рідна земля — це матінка рідна, що вміє потішити й приголубити нас. От чому ми свою Україну зовемо Ненькою" [11:12].

Незайману любов до рідного краю І. Огієнко проніс через все життя, але повернутися на рідну землю йому так і не судилося. Він спочив у далекій Канаді з тугою за ненькою-Україною, спочив за тисячі верст від рідного Брусиліва. Не зберігся до наших днів будинок, в якому народився Іван, не збереглася й Воскресенська церква, де батьки охрестили наймолодшого з чотирьох дітей, та збереглася людська пам'ять про нашого видатного земляка.

У незалежній Україні земляки гідно вшановують свого великого земляка. Його ім'ям названо вулиці в Житомирі, Брусиліві; Житомирське училище культури, Брусилівську загальноосвітню школу. З 1995 р. засновано Огієнківську республіканську премію, яка щорічно присуджується у п'яті номінаціях визначним діячам України. Регулярно проводяться наукові конференції, присвячені дослідженню наукової спадщини І. І. Огієнка. На батьківщині вченого у Брусиліві планується встановити пам'ятник, відкрити музей. Настав час повернути з Канади в Україну епістолярну спадщину вченого, який жив і творив заради Батьківщини, повсякчас мріяв про її незалежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огиенко И. М-ко Брусилев: Как живут крестьяне // Сельский вестник. — 1897. — июль.
2. Тимошик М. С. Голгофа Івана Огієнка. — К.: Заповіт, 1997.
3. Костриця Микола. Іван Огієнко — дослідник Волині // Дивокрай: Хмельниччина волинська. — 1995. — № 1.
4. Огиенко И. Брусилевская Св. Воскресенская замковая церковь: Исторический очерк. — К., 1914.
5. Огиенко И. Брусилевское церковное братство и его культурно-просветительская деятельность. — Екатеринослав, 1914.
6. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в Українським народнім університеті. — К.: Вид-во книгарні Є. Череповського, 1918. — 272 с.; іл.
7. Тимошик М. С. Вказана праця.
8. ЦДАВОВУ у Києві. — Ф. 1871. — Оп. 1. — Од. зб. 3. — Арк. 16.

9. Огієнко І. Українська Житомирська Євангелія. Опис пам'ятки, аналіз мови і словник. Нарис з історії культурного життя старої Волині // Тарнув (Польща), 1922.
10. Мицик Юрій, Сеньчук Володимир. Болохівський край в архівній спадщині митрополита Іларіона (Огієнко): з нових досліджень // Болохівщина: земля і люди: Матеріали Всеукраїнської конференції "Велика Волинь". — Т. 20 / Відп. ред. О. І. Журко, М. Ю. Костриця. — Хмельницький — Стара Синява — Любар, 2000.
11. Митрополит Іларіон. Бережимо все своє рідне! — Вінніпег: Наша культура, 1947.

Матеріал надійшов до редакції 21.11.2001 р.

Костриця Н.Е. Краеведение в эпистолярном наследии И. И. Огиенка.

Раскрывается место и значение краеведения в эпистолярном наследии И. И. Огиенка. Освещается роль "малой родины" в его научной и культурно-просветительской деятельности.

Kostrtytsya M.Y. Local studies in epistolary heritage of I. I. Ogiyenko.

The article focuses on the place and importance of local studies in the epistolary heritage of I.I. Ogiyenko. The role of the "little motherland" in his scientific and cultural and educational activities is elucidated.